

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВНЗ

Костянтин КОСТЮЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

Стаття присвячена дослідженню особливостей навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ. Автор розкриває зміст та структуру монологічного мовлення, аналізує труднощі з якими зустрічаються студенти у підготовці монологічного висловлювання, наводить прийоми навчання монологу, пропонує методику навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ.

Ключові слова: навчання студентів, монологічне мовлення, викладач, труднощі у підготовці, прийоми навчання монологічного мовлення, методика, заняття з англійської мови.

The article focuses on the research of peculiarities of teaching students monologue in the lessons of English in higher educational establishments. The author defines the contents and structure of a monologue, analyses difficulties of students in the development of speaking skills, examines teaching techniques, provides methods of teaching monologue.

Keywords: teaching students, monologue, teaching techniques, method, English classes.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції в єдиний загальноосвітній простір із країнами Європейського союзу мовленнєві уміння випускників ВУЗУ повинні відповідати і загальноєвропейським вимогам володіння нерідними мовами. До них належать уміння вільно приймати участь у будь-якій розмові, дискусії, володіючи при цьому різноманітними ідіоматичними і розмовними засобами мови, чітко висловлюватися, виражати будь-які нюанси значення слів, вільних і стійких словосполучень. Досягнення високого рівня розвитку студента усної англійської мови забезпечує готовність майбутніх спеціалістів до реального використання отриманих знань і умінь в професійній діяльності. Отже, володіння англійською мовою це є запорукою зросту професійної майстерності сучасного спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема навчання монологічного мовлення займає провідне місце у науково-методичній літературі. Досліджувана проблема розглядається багатьма методистами, серед яких можна виділити роботи В.Л. Скалкіна, Г.В.Рогової, І.Л. Бім, І.О. Зимньої, Г.Я. Зиминої та Л.К. Маркелової, С.І. Пассова, С.Л. Захарової та багатьох інших. В психолого-педагогічній та методичній літературі висвітлено досвід методичної організації навчання монологічного мовлення: низку вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених структурі навчання говорінню (І.А. Зимова, А.А. Леонтьев), загальнотеоретичним питанням навчання монологу, таких як лінгвістична характеристика монологічного висловлювання (А.А. Алхазішвілі та інших), функціональні типи монологічних висловлювань (А.К. Артикбаєва, Н.В. Долгалова, М.Н. Калнінь, О.А. Нечаєва, Л.І. Новожилова, О.Г. Резель та інших), різноманітних аспектів методики навчання монологічного мовлення іноземною мовою у неповній середній школі (А.А. Вейзе, Л.І. Лазаревич та інших).

Мета: дослідити особливості навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ: розкрити зміст та структуру монологічного мовлення, окреслити труднощі з якими зустрічаються студенти у підготовці монологічного висловлювання, описати прийоми навчання монологу, запропонувати методику навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Вчені виділяють два види усно-мовленнєвої діяльності: діалог і монолог. Уміння будувати монологічні висловлювання є більш складним умінням, ніж уміння вести діалог. Як стверджує В.Л. Скалкін [11, с.6], монологічне мовлення є контекстуальним, на відміну від діалогу, що знаходяться в найтіснішій залежності від ситуації. У діалогічній мові «передача інформації направлена в двох і більше напрямках, у кожного комуніканта періоди мовленнєвої активності змінюються періодами сприйняття й

обробки інформації», що сприяє полегшенню під час спілкування [8, с.19]. Монологічне мовлення, на відмінну від діалогічного мовлення, характеризується активністю тільки одного комуніканта, що означає «планування і програмування не тільки одного висловлювання або речення, як, наприклад, в діалозі, «але й всього повідомлення» [3, с.20].

Зазначаємо, що монологічне мовлення – процес тривалого, послідовного, зв'язного викладу системи думок. Монологічна мова, яка являє собою усне висловлювання однієї людини з метою повідомлення інформації, впливу або побудження до дії, яке обдумується раніше [8, с.53].

В.Л. Скалкін [11, с.3] розуміє під монологічним мовленням процес комунікативно-мотивовано, логічно послідовно і складно, досить повно і правильно в мовленнєвому відношенні викладати свої думки в усній формі.

На думку С.І. Пассова [9, с.31], у науковому контексті поняття „монологічне мовлення” не існує. Він пояснює це протиріччя тим, що, коли ми говоримо, що ніякого монологічного мовлення не існує, ми маємо на увазі, що будь-яке спілкування (а ми навчаємо йому) діалогічно по своїй суті. У ньому завжди беруть участь дві сторони: не тільки той, хто говорить, але і той, для кого говорять. В цілому це означає, що не існує висловлювань, які б не мали спрямованості, цілеспрямованості, не існує говоріння в порожнечу.

Вчений А.А. Алхазішвілі вважає, що монологічне мовлення відіграє велике значення в контексті змістовної точки зору усної мови. Він переконує, що монологічне мовлення менш складне за кількістю використання мовленєвих зразків, ніж діалогічне [1].

Монологічне мовлення має велику композиційну складність, вимагає завершеності думки, дотримання граматичних правил, строгої логіки і послідовності у викладанні змісту монологу. Тому навчання монологічного мовлення являє великі труднощі для студентів.

Підготовка студентів до монологічного мовлення на заняттях з англійської мови є спеціальною задачею, яка вирішується викладачем на протязі багатьох етапів навчання. Прикладом тому є звернення студентів до раніше підготовленого тексту виступу, який має монологічний характер [2,7,9]

Враховуючи вивчений і власний досвід викладання іноземної мови можна виділити наступні труднощі з якими стикаються студенти працюючи над монологічним висловлюванням на заняттях:

- неуміння працювати над різними типами текстів, в яких представлені наступні типи інформації (розповідь, опис, міркування);
- неволодіння засобами вираження суб'єктно-емоційного відношення до предмета висловлювання;
- ігнорування одного з принципів комуніканта соціального портрета слухача, вік адресата, його поінформованість з даного питання, потреб і інтересів.
- незнання того, що слухачі є одночасно і глядачами, тому при висловлюванні необхідно думати не тільки про зміст, але й як потрібно говорити;
- незнання того, що промова власного монологічного висловлювання є продуктивною, але не репродуктивною;
- відсутність цілісності, зв'язності, аргументованості і висловлювання.

Низка вчених в методиці виділяє наступні характеристики монологічної мови [2, 7, 12]:

1. безперервність (дозволяє тому, хто говорить повно висловлювати свої думки), доступність і зрозумілість

2. послідовність і логічність

3. повнота і зв'язність викладу думок, розгорнення

4. повноскладовість речень, односпрямованість

З лінгвістичної точки зору монологічна мова характеризується повно складовістю речень і, як правило, розгорнутим викладом думок.

Згідно комунікативної мети розрізняють наступні монологічні висловлювання:

1. за метою висловлювання:

- монолог – повідомлення
- монолог – опис
- монолог – міркування

- монолог–оповідання
- монолог – переконання
- 2. за ступенем підготовленості:
 - підготовлена монологічна мова
 - не підготовлена монологічна мова (власні судження, без опори)

Основні властивості монологічних мовних умінь:

1. логічність і зв'язність викладу думок
2. комунікативне, мотивоване і творче користування мовними засобами
3. правильність мови на комунікативно достатньому рівні [2, 7, 12, 13]

Наведемо лінгвопсихологічну характеристику монологічного мовлення:

3 погляду психології монологічному мовленню властиві такі риси:

1. Однонаправленість. Монологічне мовлення не розраховане на відповідну реакцію у вигляді мовлення уголос.

2. Зв'язність, яка відрізняє монологічне мовлення від випадкового набору речень і розглядається у двох аспектах – психологічному та мовному.

У першому випадку йдеться про зв'язність думки, що виражається в композиційно-смысловій єдності тексту як продукту говоріння, в другому – про зв'язність мовлення, яка передбачає володіння мовними засобами міжфразового зв'язку.

3. Тематичність як співвіднесеність висловлювання з будь-якою досить загальною темою. Монологічне висловлювання має певну комунікативно-смыслову організацію. Перш за все, в ньому чітко виступає наявність певної теми, яка, у свою чергу, розпадається на ряд підтем або мікротем.

4. Контекстуальність, яку, однак, не слід протиставляти ситуативності – властивій рисі діалогічного мовлення. Монолог теж може бути ситуативним (наприклад, спонтанне висловлювання - розгорнута репліка (мікромонолог) у діалозі). В деяких випадках монологічне мовлення може бути наочно-ситуативним (наприклад, у кінофільмі, телепередачі).

5. Відносно безперервний спосіб мовлення. Монологічне висловлювання, як правило, не обмежується однією фразою і триває протягом певного часу, не перериваючись, завдяки чому досягається завершеність думки.

6. Послідовність і логічність. Ці якості монологічного мовлення реалізуються в розвитку ідеї основної фрази шляхом уточнення думки, доповнення до неї, пояснення, обґрунтування тощо [4].

Відмічаємо, що згідно з державним освітнім стандартом вищої освіти результати навчання англійської мови повинні відповідати наступним вимогам: 1) сформованість комунікативної англійської компетентності, необхідної для успішної соціалізації; 2) володіння знаннями про соціокультурну специфіку країни, вміннями будувати свою мовленнєву поведінку відповідно до цієї країни, вміннями знаходити спільне і різне в культурі рідної країни і країн, мова якої вивчається; 3) досягнення порогового рівня володіння англійською мовою, який дозволяє випускникам спілкуватися в усній і письмовій формах як з носіями англійської мови, так і з представниками країн, які використовують англійську мову як засіб міжособистісного і міжкультурного спілкування; 4) сформованість умінь використовувати англійську мову як засіб для отримання інформації із англомовних джерел в освітніх і самоосвітніх цілях; 5) сформованість умінь перекладу з англійської мови на українську при роботі з нескладними текстами з тематики вибраного профілю; 6) досягнення рівня володіння англійською мовою, який перевищує поріг, достатнього для ділового спілкування в межах вибраного профілю.

Змістовна сторона монологічного мовлення повинна поєднуватися з виразною стороною, яка створюється за допомогою мовних засобів (використання слова, словосполучення), немовних комунікативних засобів (інтонації, системи пауз).

[7, с.86 – 87].

Для визначення видів монологічних вправ необхідно враховувати наступні критерії:

- 1) вид монологу (повідомлення, розповідь, опис, трактування);

2) зв'язність і логічність викладу думки, структурно композиційна завершеність висловлювання;

3) об'єм висловлювання - ступінь розкриття теми і кількості речень;

4) ступінь комбінування мовних (лексичних і граматичних) засобів;

5) лексично-граматична правильність.

Ряд вчених вважають методично важливими характер опор у навчанні монологічному мовленню, за допомогою яких виконуються вправи і ціллю є висловлювання. До опор вчена відносить текст, мовленнєві ситуації, наочність, тема, проблема. У процесі формування контекстної мови головною опорою є письмовий або усний текст, зразковий текст з трьома частинами: вступ, основна частина, висновок.

Дослідниця Н. Тальськова до особливих труднощів оволодіння монологічним мовленням відносить вибір порядку слів в реченні в монологічному висловлюванні, постановка правильного логічного наголосу у фразах [13].

У методиці навчання монологічного мовлення на заняттях з англійської мови прийняті два шляхи: «шлях зверху» і «шлях знизу».

«Шлях зверху»:

1) вихідною одиницею навчання є завершений текст;

2) максимальне «присвоєння» змістовного плану тексту, його мовного матеріалу і композиції:

– ознайомлення студентів з текстом (вправа: прочитати текст, відповісти на запитання; план, порядок речень; короткий переказ);

– передача змісту тексту (від однієї особи);

– змінення ситуацій.

«Шлях знизу»:

1) в основі навчання лежить речення, яке відображає елементарне висловлювання;

2) передбачає розгортання висловлювання від речення до закінченого монологу:

– висловлювання студентів на визначену тему (висловлювання будуються в логічному порядку, студенти за допомогою вчителя висловлюють власні думки);

– етап встановлення текстових й логічних зв'язків між висловлюваннями;

– студенти розповідають свій монолог із заданої теми, висловлюючи власні думки і оцінку.

Контроль:

– відповідність видам монологу, конкретній ситуації;

– логічність, зв'язаність висловлювань;

– об'єм висловлювання, лінгвістична правильність [10, с. 49 – 50].

Велику роль у навчанні монологічного мовлення слід відводити створенню мотивів і умов, за яких студенти проявляють пізнавальну активність і відчують бажання реально використовувати знання, сформовані уміння й навички. Але стимулювання інтересу і підтримки високої мотивації у вивченні англійської мови є однією з проблем вищої школи. П.М. Якобсон до такої мотивації відносить мотивацію, закладену в самому процесі діяльності [15, с. 133].

Таким чином, прийоми, вправи, організація, створення певних умов організації мовних вправ спроможні впливати на силу мотивації. Тому викладачу важливо застосовувати на заняттях з англійської мови оптимальні прийоми навчання монологічного мовлення. Зазначимо, що прийом, це конкретні дії і операції викладача, мета яких – передати знання, сформувати уміння і навички, стимулювати навчальну діяльність студентів для вирішення задач в процесі навчання. [6, с. 79].

Для подолання вище зазначених труднощів, з якими можуть зустрітися студенти у підготовці монологічного висловлювання, викладачу слід оволодіти різноманітними методичними прийомами навчання монологу.

До одних з прийомів навчання монологічного мовлення належить проект (Project). І.А. Сокол зазначає, що «проект представляє собою реалізацію самостійно спланованої роботи, в якій монологічне висловлювання органічно поєднується в інтелектуально-емоційний контекст з іншою діяльністю» [12, с. 17].

Багато дослідників зазначають, що монолог являє собою форму усного спілкування котра має трьох-рівневу структуру. До цієї структури входять: перша спонукально-мотиваційна фаза, за якою той хто говорить знає тільки загальний предмет чи тему висловлювання і форму взаємодії зі слухачем; друга аналітико-синтетична фаза – фаза формування думки засобами мови, для якої характерні логічна послідовність і синтаксична правильність мовленевого висловлювання; і заключна третя – виконавча фаза, яка відповідає власно за вимову і інтонацію монологу [5, с. 45].

Бухаркіна відмічає, що фази монологу і етапи роботи над проектом висловлювання є подібними. Проектна діяльність включає наступні основні етапи 1) вибір проблеми і формулювання конкретної теми проекту; 2) збір і обробка інформації; 3) підбиття підсумків і презентація нового проекту [2, с. 25].

Тому можна окреслити етапи роботи над проектом як прийому навчання монологічного мовлення. Перший етап – початок і планування. Завдання цього етапу полягають в тому що викладач мотивує студентів на досягнення результату та пояснює мету. Другий етап роботи – формування і формулювання монологічного висловлювання. Саме на цьому етапі студенти зустрічаються з труднощами: що і як промовляти на англійській мові, оскільки ще не володіють структурою висловлювання. Для цього викладачу необхідно запропонувати студентам наочну опору, яка допомагає будувати монолог (вступ, основна частина, висновок) і зосередити зусилля на засвоєнні активної лексики з теми. Що безумовно полегшить студентам процес підготовки монологічного висловлювання і надасть впевненості в його реалізації на третьому етапі [5, с. 47 – 49].

В цілому робота над проектом полягає в тому, що студенти працюють з інформацією, синтезують, аналізують різні ідеї, тобто формують і формулюють власні думки. Проект необхідно виконувати в межах однієї теми. Проектна діяльність сприяє тому, що студенти поступово оволодівають усією інформацією з теми, починаючи добре орієнтуватися в ній. Отже, проект може бути ефективним прийомом навчання монологічного мовлення на заняттях з англійської мови.

Наступним прийомом навчання монологічного мовлення є презентація (Presentation) – презентація або усне висловлювання на конкретну проблему. Особливостями цього прийому є глибинність змісту, розгорнутість висловлювання, чітка організація, що характеризується мовною та інформаційною складністю (насиченістю) і має ефективний вплив на аудиторію. Наприклад, презентація може відображати результати вирішення проблеми, або підбивати підсумки дослідницької роботи.

До цілей презентації належать: детальний виклад інформації, вираження і представлення власного бачення, аргументованість точок зору, переконання.

Усне висловлювання передбачає, що той, хто навчається уміє встановлювати контакт з аудиторією, взаємодіяти з слухачами.

«Presentation» має наступну структуру: 1) короткий виступ, що містить основну ідею і постановку цілей; 2) детальний виклад інформації, розвиток основної ідеї, її обґрунтування, уточнення; 3) доводи і висновки; 4) залучення до обговорення (дискусія).

До комунікативних прийомів навчання монологічного мовлення на заняттях з англійської мови можна також віднести – прийоми створення семантичних асоціацій (word associations): “Brainstorming” («Мозковий штурм»), “Mind-mapping” (складання семантичної карти) котрі являють собою завдання на генерацію ідей. В процесі їх виконання студенти виявляють інтерес до пошуку яскравих, оригінальних, «метафоричних» аналогій. Стимулюючим чинником до створення семантичних асоціацій може слугувати ключове слово чи поняття, тема або візуальний образ, з яким у студентів асоціюється широкий семантичний ряд.

“Brainstorming” и “Mind-mapping” дозволяють стимулювати у студентів мовну і мисленнєву діяльність, актуалізувати мовленнєвий досвід, збагачувати лексичний запас. Наприклад, складаючи семантичну карту студентам пропонується побудувати власні монологічні висловлювання котрі будуть адресовані певній аудиторії. У роботі з текстом можна поставити студентам наступні завдання: «Визначте основну ідею тексту і сформулюйте її у вигляді одного ключового поняття зверненого до певної аудиторії» -

“Formulate the main idea of the text in a purpose sentence addressing some concrete audience”; «Складіть план до тексту у вигляді речень, що відповідають основним композиційним частинам тексту: вступ, основна частина, висновок» - *“Make up a sentence outline of the text. Each point of your outline should correspond to Exposition, Complications, Climax, Outcome of the story”*; «Знайдіть в тексті ключові слова і вирази, котрі вказують на ставлення автора до фактів і подій, що відображені в тексті» - *“Find in the text words and word expressions showing the author’s attitude to the facts and events of the text”*; «Дайте заголовок тексту, що узагальнює ставлення автора до подій, що відображені в тексті» - *“Entitle the text taking into account the author’s attitude to the events of the text”*; «Поділіть текст на логічні (композиційні) частини і озаглавьте кожну з них» - *“Dividing the text into the logic parts taking into account its plot, name each part”*; «Прогляньте текст і знайдіть слова, речення котрі вживаються для узагальнення фактів, доводів, висновку» - *“Look through the text and find words, sentences showing conclusion”*; «Використайте складену вибірку ключових слів з тексту, яка характеризує вступ, основну частину, висновок, ставлення автора і підготуйте власне монологічне висловлювання, що відповідає емоційній складовій тексту» - *“Using these key words which correspond to Exposition, Complications, Climax, Outcome of the story, author’s attitude and make up a story of your own”* [14, с. 17]

Висновки. Автором досліджено особливості навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ: розкрито зміст та структуру монологічного мовлення, окреслено труднощі з якими зустрічаються студенти у підготовці монологічного висловлювання, описано прийоми навчання монологу, запропоновано методику навчання монологічного мовлення студентів на заняттях з англійської мови у ВНЗ.

Перспективи подальших розвідок напрямку. У подальшому планується використовувати цей матеріал для підготовки методичних рекомендацій до навчання монологічного мовлення студентів немовних факультетів на заняттях з англійської мови у ВНЗ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алхазішвили А.А. Основы овладения устной иностранной речью. – М.: Просвещение, 2000. – 334 с.
2. Бухаркина М.Ю. Метод проектов в обучении английскому языку // Иностранные языки в школе. – 2005. – № 3. – С. 24 – 28.
3. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика: учеб. пособие. – М., 2004 – 336 с.
4. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности. – М.: РАО/МПЦИ, 2001. – 248 с.
5. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1978. – 159 с.
6. Миньяр-Белоручев Р.К. Методический словарь. Толковый словарь терминов методики обучения иностранным языкам. – М., 1996. – 144 с.
7. Опроушко Н.А. Речевое воздействие как лингвистическая проблема // Мир русского слова. 2002. – № 5 (13). – С. 86
8. Основы теории коммуникации: учебник / под ред. проф. М.А. Василика. – М., 2005. – 615 с.
9. Пассов С.И. Урок иностранного языка в средней школе. – М.: Просвещение, 1988. – 223 с.
10. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранному языку в средней школе. – М.: Просвещение, 2000. – С. 49 – 50.
11. Скалкин В.Л. Обучение диалогической речи. – К.: Рад.шк., 1989. – 158 с.
12. Сокол И.А. Проект как метод реализации коммуникативного подхода в обучении иностранному языку // Иностранные языки в школе. – 2008. – № 1. – С. 16 – 21.
13. Тальскова Н.Д., Тез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. М.: Академия, 2004. С. 224 – 225.
14. Тарлаковская Е.А. Обучение студентов лингвистического вуза способам реализации функции воздействия монологической речи: автореф. дис ... канд. пед. наук. Н.Новгород, 2009. – 204 с.
15. Якобсон П.М. Проблема мотивации в психологии поведения человека. М., 1969.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Костянтин Костюченко – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження проблем професійного становлення майбутнього фахівця в умовах сучасного освітнього простору, особливості комунікативного підходу навчання іноземної мови у ВНЗ.